

בן כמה היה אברהם בעת "ברית בין הבתרים" ?

יְשׁוּבוּ הָנָה כִּי לֹא שָׁלַם עֹזֶן הָאֹמֶר עַד הָנָה: (יז) וַיְהִי הַשָּׁמַיִם
בָּאָה וַעֲלָסָה הָיָה וְהָיָה תָנוּר עָשָׁן וַלְפִיד אֵשׁ אֲנֹשׁ עֶבֶר בֵּין
הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה:

והנה תשובת התוספות קשה מאד ליישבה בדברי רש"י
שהוא פשוטו של מקרא, וכדלהלן:

א. חידוש כזה, אשר פרשה אחת (סתומה לפנייה
וסתומה לאחריה) יש לחלקה לשתי נבואות, שהן
גם נפרדות זו מזו ג' שנים, וגם שלא כסדרן, הייתכן
שרש"י לא מזכיר מזה שום דבר ?

ב. אם ההכרח של תוס' הוא משום הקושיה של
הרשב"ם [אוות היום והלילה] – יש ליישבה על פי
פשוטו של מקרא, דמעיקרא לא קשיא מידי שהרי
פרק ט"ז מתחיל: "אחר הדברים האלה היה דבר ה'
אל אברהם במחזה" [=שעניינו נבואה בחלום] ואין
מקשין על חלום...

ג. לדעת התוס' פרשת "אחר הדברים האלה" נאמרה
בהכרח אחר מלחמת המלכים, וא"כ מה מתלונן
אברהם לפני הקב"ה: "מה תתן לי... ויהן לי לא
נתת זרע" – והלא לפני שלש שנים בהיותו בן
שבעים כבר הבטיח לו הקב"ה "ידוע תדע כי גר
יהיה זרעך.. ודור רביעי ישובו הנה וגו' וישמא התכוון
לדור רביעי של "דמשק אליעזר" !...]

ועל כרחך לעיטת רש"י כל פרק טו כולו היה "אחר
הדברים האלה" [מלחמת המלכים] בהיותו בן שבעים
וחמש – וחזרה הקושיה...

ואולי יש לבאר הסתירות עפ"י דיוק בלשון רש"י
ביחס ללשונות מקבילים בענין זה:

מדרש רבה במדבר פרשה יד פסוק י
שבעים שקל בשקל הקדש בעת שכרת הקב"ה ברית
עם אברהם בין בתרים בן ע' שנה היה דברי ר' יוסי

לכן. וכן צריך לומר ע"כ שהרי אברהם היה בן שבעים
שנה בברית בין הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם)
נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש רש"י בפרוש
חומש..... אם כן היתה פרשת בין הבתרים [=כוונתו
מפסוק ז בפרק ט"ז] קודם לפרשת אחר הדברים
[=כוונתו מפסוק א-ז בפרק ט"ז] שלש שנים ואותה פרשה
מסיימת ויחשבה לו צדקה. ולכך הביא אותו פסוק דבמה
אדע שהוא מוקדם.

ומזה מיישב רשב"ם בדמקום אחד משמע שהיה לילה
דכתיב וספור הכנבים (בראשית טו) ובתר הכי כתיב
ויהי השמש לבוא משמע שהוא יום. אלא ודאי שמע
מינה דשני פרשיות הם [בפרק טז] ולא בבת אחת
נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

סדר הפרשיות לדעת התוספות:
אחר הדברים האלה [אחר מלחמת המלכים שנשמעה קודם
לסיפור זה] היה דבר ידו אל אברהם בפחזה לאמר אל תירא
אברהם אנכי מן לך שכן הרבה מאד: (ב) ויאמר אברהם אדני
ידו מה תתן לי ואנכי הולך עירי וכן משק ביתי הוא דמשק
אליעזר: (ג) ויאמר אברהם הן לי לא נחמה זרע והנה בן ביתי
יורש אתי: (ד) והנה דבר ידו אליו לאמר לא יירשך זה כי אם
אשר יצא מפעיך הוא יירשך: (ה) ויצא אתו החוצה ויאמר
הבן נא השמיקה וספור הנזכרים אם תוכל לספור אתם ויאמר
לו מה יהיה זרעך: (ו) והאמן בידו ויחשבה לו צדקה:

[עד כאן היה המחזה בהיותו בן שבעים וחמש – אחרי
"לך לך" ואחרי מלחמת המלכים]

[ומפסוק ז ואילך – מעמד "ברית בין הבתרים", היה
חמש שנים קודם לכן בהיות אברהם בן שבעים שנה:]

(ז) ויאמר אליו אני ידו אשר הוצאתיך מאר פועלים לתת לך
את הארץ הזאת לרשתה: (ח) ויאמר אדני ידו בפה אדע כי
אירשנה: (ט) ויאמר אליו קחה לי עגלה משלש ונע משלש
ואל משלש ותר וגו': (י) ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם
בתוך ביתו איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר: (יא)
ויד העים על הפגרים וישב אתם אברהם: (יב) ויהי השמש לבוא
וחרדמה נפלה על אברהם והנה אימה חשכה גדלה נפלה
עליו: (יג) ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא
להם ועבדם וענו אתם ארבע מאות שנה: (יד) וגם את הגוי
אשר יעבדו בן אנכי ואחרי בן יצאו ברעש גדול: (טו) ואתה
תבוא אל אבתיך בשלום ויחשבה לו צדקה: (טז) ודור רביעי

ספור בראשית פרק יב

(א) ויאמר ידו אל אברהם לך לך מארצך ומפולדתך
ומבית אביך אל הארץ אשר ארצך: (ב) ואעשך לגוי גדול
ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: (ג) ואברכה מברכך
ומסללך אד ונברכו בך כל משפחת האדם: (ד) וילך
אברהם כאשר דבר אליו ידו וילך אתו לוט ואברהם בן
חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן:

ובהמשך הפרשה אחרי ה"לך לך" יבוארו כסדרן: הרעב
בארץ, שרה בבית פרעה, היפרדותו מלוט, מלחמת
המלכים ולאחריהם "ברית בין הבתרים", הרי שבזמן
ברית בין הבתרים היה אברהם מעל לגיל שבעים וחמש !

עיינו עתה בפסוקי ספר שמות פרק יב:

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה
וארבע מאות שנה: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע
מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ידו
מארץ מצרים:

רש"י על שמות פרק יב פסוק מ

(מ) אשר ישבו במצרים – אחר שאר הישיבות שישבו
גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה –
בין הכל משולל יתחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה
משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך
ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד
שנולד יתחם.

הרי ש"ארבע מאות שנה" הוא מלידת יצחק [בהיות
אברהם בן 100 שנה] ו"שלשים שנה" לפני זה [בהיות
אברהם בן שבעים שנה] נגזרה גזירת "בין הבתרים".

כיצד יתיישבו המובאות-הסותרות בגילו של אברהם?

תשובת תוספות ברכות דף ת/ב

....ו"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם
ומאוחר בתורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם

לקיים מה שנאמר (שמות יב) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים

ור' יוסי זה הוא בעל ה"סדר עולם" שכותב:

"אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה"...

ואילו רש"י מדייק לומר: "בשעה שנגזרה גזירת בה"ב" ולא בשעה ש"נדבר עמו"

רש"י על שמות פרק יב פסוק מא [מ] ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק. (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעלם היום הזה – (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי הקרת אלל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים:

רש"י תהילים פרק קי פסוק ה (ה) אלני – אשר היה על ימינך במלחמה. מחץ ביום אפו מלכים – את ארבעה מלכים הוא ידן בגוים מלא גויות זו היא בקורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מלכים וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי (בראשית ט"ו):

ויובן ההפרש בין הלשונות עפ"י הרמב"ן [טו, ז] :

אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כבר פירשתי זה (לעיל יא כח) כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הוצון לפני לתת לך הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לך. אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו...

הא למדת

שיש כאן שני עניינים נפרדים בזמנים שונים:

א.

המחזה ומעמד הברית "בין הבתרים"

שם "נדבר עמו" ושם "נתבשר" (בדיבור):

על הזרע, הגלות במצרים וירושת הארץ ועשר אומותיה

כל זה נאמר בפרק טו
אחר מלחמת המלכים – בהיותו בן שבעים וחמש ופרשיות כסדרן נאמרו

ב.

"נגזרה גזירת בין הבתרים"

היינו בשעה שהחלט למעלה במחשבתו של הקב"ה, לתת לאברהם את ארץ כנען וזה "עלה במחשבתו" בעת יציאתו (הראשונה) מאור כשדים "ללכת ארצה כנען" בהיותו בגיל שבעים שנה:

"נגזרה הגזירה" במחשבה

ובהיותו בגיל שבעים וחמש:
עיגן אותה גזירה ב"ברית" בפועל ובדיבור

ומאז נספרו "שלשים שנה וארבע מאות שנה" בדיק כמ"ש בהגדה של פסח : "שחישב את הקץ לעשות"

☒

וראה מעין פירוש זה [לקו"ש ח"ח שיחה ב. לפ' שלח] בפירוש הרבי ברש"י ברמזי מצוות ציצית:

"ושמונה חוטין שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים"

והלא ממ"ו ניסן עד שביעי של פסח
ישנם רק שבעה ימים?

אלא שזהו מעת שהוחלט בעליונים על יציאתם ממצרים בזכות דם פסח ודם מילה, שנעשו בי"ד ומאז שהחלה יציאתם ממצרים "ברקיע" - שהו שמונה ימים

אלא שמרש"י בסנהדרין משמע שגורס כ"סדר עולם"

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צב/ב

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם

והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ומאן נינהו מתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו...

רש"י סנהדרין דף צב/ב

וטעו - שלא היה להם למנות גזירת ועבדום וענו אותם אלא משנולד יצחק, דהא כתיב (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך זה יצחק, דכתיב (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע והם מנו משעת הדיבור לאברהם,

ותניא בסדר עולם: אברהם אבינו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה, ואותן שלשים שמן הדבור עד לידת יצחק טעו בני אפרים...

הרי שגם לדעת רש"י בן שבעים היה
בעת "שנדבר עמו" ולא רק "משנגזרה גזירה" -

א"כ הדרא קושיא לדוכתא:
כיצד מופיעה פרשת "ברית בין הבתרים" לאחר "לך לך" [שהיה בהיותו בן שבעים וחמש]
ולאחר "מלחמת המלכים"?!

תירוץ דעת זקנים מבעלי התוספות:

(ד) ואברם בן חמש שנים וגו' - וצ"ל ששתי יציאות היו בפעם ראשונה כשהיה בן שבעים וילך אתו לוט ובאותה שעה נשבה לוט ואברהם כבש המלכים ומיד היתה ברית בין הבתרים כי בן נמי פירש"י גבי אחר הדברים האלה כל מקום שנא' אחר סמוך והיינו מיד שכבש המלכים ונמצא שלא היה כי אם בן שבעים באותו שנה

ואחר ברית בין הבתרים חזר לחרץ ושהה שם חמש שנים ויצא ועל אותה יציאה קא מהדר קרא ואברהם בן חמש שנים וגו' וכן מצאתי בסדר עולם בפ"י וזה לשונו אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה וכשדבר הקב"ה עמו בין הבתרים היה בן שבעים שנה ...

לשיטתם - פרק ט"ו [המחזה ומעמד הברית] כולו מיקשה אחת וסמוך לאחר מלחמת המלכים [ושניהם היו בגיל שבעים] - רק ריש הפרשה "לך לך" היה מאוחר יותר - ולפלא שתיקת רש"י !...